

11.

POLITIKA POVIJESTI I UDŽBENICI: KAKO SE PISALA NACIONALNA POVIJEST 1945.-1955.

Snježana Koren

Sažetak: Izrada udžbenika nacionalne povijesti bila je jedno od središnjih pitanja nastave povijesti u prvom poslijeratnom desetljeću kojima su se bavile prosvjetne vlasti, kako one republičke, tako i savezne. S obzirom da su se u procesu njihove izrade prelamala razna pitanja poput nastojanja da se ponudi materijalističko tumačenje povijesti, međunacionalnih odnosa, sukoba sa SSSR-om, itd. oni su bili dobar indikator širih sociopolitičkih kretanja. Na proces njihove izrade utjecali su brojni faktori. Udžbenici su trebali biti jedan od primarnih instrumenata kojima se osiguravalo obrazovanje svih učenika na isti način, u isto vrijeme i u istom duhu. No, s obzirom da su udžbenički tekstovi ujedno prenosili obvezujuća značenja i tumačenja prošlosti, udžbenici su smatrani i jednim od ključnih sredstava za orijentaciju nastavnika. Stoga se u procesu njihove izrade odražavala državna politika povijesti, na koju su utjecali unutarnji i vanjski faktori.

Ključne riječi: politika povijesti, udžbenici povijesti, historiografija, nacionalna povijest

Godina 1945. označila je duboki lom na području udžbeničke historiografije: neposredno poslije rata definitivno su odbačeni svi udžbenici povijesti koji su se koristili u Kraljevini Jugoslaviji, a u Hrvatskoj su istovremeno prestali djelovati neki autori čije su knjige dugi niz godina visoko kotirale na polju udžbeničke historiografije (Živko Jakić, Stjepan Srkulj). Kontrolu nad cjelokupnim procesom izrade udžbenika preuzelo je Ministarstvo prosvjete Federalne Hrvatske/NR Hrvatske: odlučivalo je o programima, odabiru autora udžbenika te o proceduri njihova odobravanja, a udžbenici su se tiskali i distribuirali preko Nakladnog zavoda Hrvatske, državnog poduzeća pod nadzorom Ministarstva prosvjete. Ovakva je procedura trebala osigurati da u škole dospiju samo ideološki, sadržajno i metodički prihvatljivi udžbenici, odnosno tekstovi kojima su se prenosila obvezujuća značenja i službena tumačenja prošlosti. Udžbenici su tako – barem u teoriji – trebali biti jedan od primarnih instrumenata kojima se osiguravalo obrazovanje svih učenika na isti način, u isto vrijeme i u istom duhu.¹ Njihovi sadržaji trebali su služiti ne samo u odgoju i obrazovanju učenika već podjednako, možda čak i prvenstveno, kao sredstvo za orijentaciju nastavnika. Stoga je pitanje udžbenika povijesti postalo jednim od središnjih pitanja u po-

¹ Aleida ASSMAN, *Rad na nacionalnom pamćenju: kratka istorija nemačke ideje obrazovanja*, Beograd 2002., 36.-37.

učavanju povijesti kojima su se poslije rata bavile obrazovne vlasti, kako one republičke, tako i savezne.

Već u ljeto 1945. donesena je odluka da će se u jugoslavenskim školama za poučavanje opće povijesti koristiti prevedeni sovjetski udžbenici, a istovremeno su prosvjetne vlasti počele planirati i izradu udžbenika za nacionalnu povijest. No, potkraj rujna 1946. godine Boris Zihlerl, predsjednik Komiteta za škole i nauku, proglasio je pitanje sastavljanja udžbenika za nacionalnu povijest „najtežim, a ujedno najvažnijim pitanjem“ na polju udžbeničke problematike uopće.² Rad na udžbenicima iz nacionalne povijesti pokazao se teškim iz nekoliko razloga. Na najosnovnijoj razini, pripremu novih udžbenika ometale su česte promjene programa koji su se u neposrednom poslijeratnom razdoblju događale svake godine. No, izradu su znatno više usporavali neki drugi problemi koji su se pokazali teže rješivima, poput nastojanja da se ponudi prikaz utemeljen na materijalističkom tumačenju povijesti za koje potencijalni autori udžbenika nisu imali nikakvih modela ni oslonaca, kao i problemi pisanja nacionalnih historijâ koji su se nužno doticali osjetljivog nacionalnog pitanja. Sve to je podrazumijevalo i definiranje pojma *nacionalne povijesti*, odnosno odgovor na pitanje radi li se tu o povijesti političke zajednice koju su činili svi jugoslavenski narodi ili o povijesti svakog pojedinog naroda koji je bio dio te zajednice. Zanimljiv prilog raspravi o tom pitanju dao je početkom 1949. godine Milovan Đilas u članku *O nacionalnoj istoriji kao vaspitnom predmetu*:

Termin nacionalna historija upotrijebljen je u ovom članku u školskom smislu, tj. u smislu vaspitnog predmeta koji nije opšta istorija, nego istorija naroda jedne države. Pravilan i tačan termin za ono o čemu se ovdje radi bio bi – istorija naroda Jugoslavije, jer je nacionalna istorija ustvari termin koji se odnosi na istoriju jednog određenog naroda (istoriju Srba, Hrvata itd.). Termin nacionalna istorija za istoriju naroda Jugoslavije upotrijebljen je radi toga da bi oni koji su navikli na njega – u smislu da se radi o našoj domaćoj, a ne o opštoj istoriji – lakše shvatili da baš i jeste riječ o tome.³

Od samog početka postojale su različite zamisli o tome treba li izraditi jedan udžbenik za cijelu Jugoslaviju ili svaka republika treba izraditi svoje zasebne udžbenike, a gledišta o tome uvelike su ovisila ne samo o zacrtanoj prosvjetnoj politici, nego i o zatečenim okolnostima i mogućnostima pojedinih republika. Na prvoj sjednici Prosvjetnog savjeta u Ministarstvu prosvjete DFJ u Beogradu u kolovozu 1945. raspravljalo se o osnovnim smjernicama državne prosvjetne politike, a jedna od tema bili su i udžbenici nacionalne povijesti.⁴ Dio sudionika, među njima i pomoćnik ministra prosvjete Martin Mencej, zalagao se za jedinstvene jugoslavenske udžbenike.⁵ Prema podacima koje na temelju analize dokumenta iz saveznog Ministarstva prosvjete donosi američka povjesničarka C. Lilly, na sastanku je ova ideja naišla na znatan otpor slovenskih, hrvatskih i nekih srpskih delegata koji su smatrali da svaka republika treba pripremati i objavljivati svoje vlastite udžbenike povijesti

² Boris ZIHERL „Zadaci našeg školstva i naučnih ustanova“, *Savremena škola*, 1/1946., br. 3, 152.

³ Milovan ĐILAS, „O nacionalnoj istoriji kao vaspitnom predmetu“, *Komunist*, 3/1949., br. 1, 57., bilj. 1.

⁴ HR HDA 207.2, Prosvjetni odjel ZAVNOH-a, Z-2716, 7.1781, Ministarstvo prosvjete DFJ izvještava Ministarstvo prosvjete Hrvatske o održavanju prvog Prosvjetnog savjeta, 5. 7. 1945.

⁵ HR HDA 291, MPRO NRH, 4.1 Korespondencija sa saveznim i srbijanskim Ministarstvom prosvjete, te ostalim ustanovama sa sjedištem u Beogradu, Izvještaj Ede Vajnahta o radu Prosvjetnog savjeta u Beogradu, 19. 8. 1945.

i književnosti, dok su s druge strane makedonski, crnogorski i bosanskohercegovački kandidati naglašavali potrebu za uniformnim obrazovanjem i zajedničkim udžbenicima.⁶ No, na temelju izvještaja koji je hrvatskom Ministarstvu prosvjete podnio hrvatski delegat Edo Vajnaht proizlazi da na sastanku nisu doneseni nikakvi obvezujući zaključci, a osim toga čini se da su crnogorske i bosanskohercegovačke delegate koji su se zalagali za jedinstvene udžbenike više vodili praktični razlozi nego unitarističke namjere, s obzirom da su upravo te dvije republike imale najviše problema s tiskanjem vlastitih udžbenika. Ipak, ideja o stvaranju zajedničkog udžbenika nacionalne povijesti za cijelu Jugoslaviju nije napuštena ni sljedećih godina, tim više što se pokazalo da nijedna republika nije u stanju samostalno izraditi takav udžbenik.

Ministarstvo prosvjete NR Hrvatske već je u rujnu 1945. planiralo izdavanje vlastitih udžbenika za nacionalnu povijest, pritom se suočivši s dva problema: izradom udžbenika za treći i četvrti razred osnovne škole te za osmi razred gimnazije. U njihovoj se izradi oslanjalo, s jedne strane, na povjesničare zaposlene u ministarstvu poput Vladimira Babića i Ive Makeka – obojica su, osobito Makek, kasnije bili autori brojnih udžbenika povijesti. S druge strane, nastojalo je angažirati povjesničare s Filozofskog fakulteta u Zagrebu poput Jaroslava Šidaka, Mihe Barade, Ljudmila Hauptmana i Vase Bogdanova ili profesore povijesti s Više pedagoške škole u Zagrebu poput Tome Čubelića.⁷ Po svemu sudeći, najveći oslonac u ovakvim projektima Ministarstva prosvjete bili su Vladimir Babić, prvih poslijeratnih godina službenik Ministarstva prosvjete uključen i u izradu programa povijesti, a potom od 1947. profesor Više pedagoške škole u Zagrebu, te Jaroslav Šidak, tada izvanredni profesor na Katedri za opću povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Izrada udžbenika za treći i četvrti razred osnovne škole bila je jedan od prioriteta od samog početka i zato što su u tim razredima povijest poučavali učitelji koji nisu bili školovani povjesničari i koji su, sudeći po izvještajima inspektora, imali najviše problema u tumačenju povijesti općenito, a osobito na nov način koji se trebao temeljiti na materijalističkom poimanju prošlosti koji se od njih zahtijevao.⁸ Osim toga, programi povijesti za osnovnu školu nerijetko su se sastavljali sasvim laički, bez sudjelovanja povjesničara, a u njih se zbog političkih razloga unosila problematika koja ni u znanosti nije bila dovoljno obrađena i rasvijetljena (npr. Karpošev ustanak i pitanje bogumila koji su bili važni gradivni elementi makedonske povijesti oblikovane nakon rata).⁹ Stoga ne čudi da su nastojanja da se izradi udžbenik za ovaj uzrast dugo ostala bez rezultata u svim republi-

⁶ Carol S. LILLY, *Power and Persuasion: Ideology and Rhetoric in Communist Yugoslavia*, Boulder 2001., 62.

⁷ Dok su Šidak, Barada i Hauptman već prije završetka rata bili sveučilišni profesori, Bogdanov je to postao 1949. godine. Tomo Čubelić je poslije rata bio direktor Trgovačke škole u Zagrebu, potom od 1947. kustos Povijesnog muzeja Hrvatske, a od 1951. profesor novije povijesti jugoslavenskih naroda na Višoj pedagoškoj školi u Zagrebu te u 1950-ima autor prvih priručnika i udžbenika za povijest NOB-a.

⁸ Vidi npr. Radovan TEODOSIĆ, „Nastava istorije u osnovnoj školi“, *Savremena škola*, 3/1848., br. 2-3, 83.-90. Tijekom 1948. pokrenuta je inicijativa za izradu teza za nacionalnu povijest koje su trebale poslužiti kao osnova za izradu priručnika za nastavnike. Teze za hrvatsku povijest trebali su izraditi M. Barada, J. Šidak, V. Babić i M. Brandt, no one nisu nikada dovršene, kao ni one za crnogorsku i bosanskohercegovačku povijest. (HR HDA 291, MPRO NRH, 8.6 Spisi Odjela za školstvo, 1948, Teze za istoriju, 7. 1. 1949) Stoga su u časopisu *Savremena škola* objavljene samo teze za srpsku povijest koje je izradio Dušan Perović (br. 7-8/1948. i 9-10/1948.), te teze za makedonsku i slovensku povijest (br. 1/1949.) koje su izradile „komisije stručnjaka“ u ministarstvima prosvjete NR Makedonije i NR Slovenije.

⁹ *Kulturna politika Jugoslavije 1945-1952: zbornik dokumenata*, knjiga 1, Beograd 2009., 377.

kama, u Hrvatskoj sve do 1952. godine kada je konačno objavljena povijesna čitanka Ive Makeka *Put u prošlost*.¹⁰

Drugi problem s kojim se suočilo Ministarstvo prosvjete nakon rata bila je izrada udžbenika iz nacionalne povijesti za osmi razred gimnazije, gdje se po programu poučavala povijest jugoslavenskih naroda od doseljenja do najnovijeg doba. I ovdje je izrada takvog udžbenika bila u planu samog početka: Odjel za srednje škole još je u rujnu 1945. namjeravao do kraja godine, osim prevedenih sovjetskih udžbenika, objaviti i udžbenik *Pregled povijesti Jugoslavije* koji je trebao napisati Vaso Bogdanov.¹¹ No, ovaj projekt nije nikada realiziran, pa je početkom 1946. u Ministarstvu prosvjete formirana skupina povjesničara koja je trebala izraditi udžbenik nacionalne povijesti za osmi razred gimnazije. Sačinjavali su je Ljudmil Hauptman, Jaroslav Šidak, Vladimir Babić, Tomo Čubelić i, prema dokumentu, Ivo Gamulin (možda Grga Gamulin koji je tada također bio službenik Ministarstva).¹² No, ni s izradom ovog teksta Ministarstvo nije imalo više uspjeha: iako se na rukopisu radilo godinu dana, na kraju je cijeli posao okončan bez rezultata jer je u ljeto 1947. Hauptmanov rukopis ocijenjen kao neprikladan.¹³ Dvije ocjene bez potpisa i datuma sačuvane u Ostavštini Jaroslava Šidaka u Arhivu Filozofskog fakulteta u Zagrebu omogućavaju uvid u razloge razloga zbog kojih je Hauptmanov tekst odbačen, ali istovremeno pojašnjavaju i zašto je bilo teško izraditi udžbenik nacionalne povijesti.¹⁴ Na najosnovnijoj razini, Hauptmanovom rukopisu upućene su dvije osnovne zamjerke: da nije bio usklađen s programom te da je stilski i jezično neprimjeren za učenike osmog razreda. Ocjenjivači su također zaključili da u rukopisu nije dovoljno naglašen „pedagoški nacionalni momenat t.j. naglašavanje veličine naše povijesti“. Ostala pitanja koja su proizašla iz primjedbi ocjenjivača u osnovi su vrlo slična problemima koji će se nekoliko godina kasnije pojaviti prilikom izrade *Historije naroda Jugoslavije*. U obje se ocjene ističu „znatne praznine i nedostaci u našoj historiografiji“ zbog kojih se za rasvjetljavanje pojedinih pitanja u udžbeniku mora izvršiti primaran istraživački rad, kao i nedostatak izvora za najraniju povijest, osobito onih koji bi trebali osvijetliti gospodarski i društveni razvoj ključan za materijalističku interpretaciju povijesti. No, osnovno pitanje kojim su se bavile obje recenzije bilo je kako uopće pristupiti pisanju nacionalnu povijesti, a Hauptmanova koncepcija prema kojoj je „povijest naroda FNRJ“ i „južnoslavensku povijest“ nastojao obraditi kao jednu cjelinu ocijenjena je promašenom. Recenzenti su zamjerali da u tekstu nisu istaknute „samostalne razvojne linije“ pojedinih naroda: „činjenica je da su naši narodi imali u prošlosti svoju vlastitu osebujnu historiju i tu treba tako fiksirati, rukovodeći se pri tomu nastojanjem da se istakne ono što ih je spajalo i povezivalo“.¹⁵

¹⁰ Ivo MAKEK, *Put u prošlost: povijesna čitanka za III. razred narodne škole*, Zagreb 1952.

¹¹ HR HDA 291, MPRO NRH, 18.1 Nakladni zavod Hrvatske, Štampanje udžbenika u škol. god. 1945./46, 30. 9. 1945; Arhiv FF, Osobni dosjei V. Bogdanova.

¹² HR HDA 291, MPRO NRH, 18.1 Nakladni zavod Hrvatske, 1946, Izvještaj o školskim knjigama za srednje škole u Nar. Republici Hrvatskoj.

¹³ HR HDA 291, MPRO NRH, 2.2.3 Izlazna izvješća MPRO-a o radu i izvršenju plana Ministarstva, upućena Komitetu za škole i nauku vlade FNRJ u Beogradu, 1947, Izvještaj za I. tromjesečje 1947. godine; HR HDA 291, MPRO NRH, 23.2 Okružnice upućene školama, znanstvenim ustanovama, 1947, Popis odobrenih školskih knjiga, 12. 8. 1947.

¹⁴ Arhiv FF, Ostavština Jaroslava Šidaka, kutija IV, svežanj 23, fasc. XVII. Prema njihovom sadržaju, jednu od te dvije recenzije moglo bi se s dosta sigurnosti pripisati Jaroslavu Šidaku, a drugu najvjerojatnije komisiji Ministarstva koja je pratila rad na izradi udžbenika.

¹⁵ *Isto*.

Odbacivanje Hauptmanova teksta dovelo je Ministarstvo prosvjete u prilično nezavidnu situaciju, pa je za školsku godinu 1947/48, u nedostatku drugog rješenja, odobren udžbenik *Istorija naroda Jugoslavije* koji je još 1946. napisao Anto Babić, bivši ministar prosvjete NR Bosne i Hercegovine i tadašnji profesor na Višoj pedagoškoj školi u Sarajevu.¹⁶ Već prigodom njegova odobravanja Ministarstvo prosvjete je procijenilo da taj priručnik „sa svojim nedostacima i grješcima ne može zadovoljiti potrebe“, pa već sljedeće godine nije ni uvršten na popis odobrenih udžbenika.¹⁷

Kako naponi na izradi udžbenika nacionalne povijesti, koji su kontinuirano trajali u pojedinim republikama još od 1945. godine nisu donijeli rezultata, u vrijeme sukoba sa SSSR-om ponovno je oživljena zamisao o izradi jedinstvenih udžbenika za one predmete za koje „nema nikakvih izgleda da bi se snagama jedne republike u dogledno vrijeme mogli izraditi“.¹⁸ Pisanje i poučavanje nacionalne povijesti postalo je prioritetom osobito nakon Petog kongresa KPJ u srpnju 1948, pa su već za školsku godinu 1948/49. na brzinu su pripremljene promjene programa u kojima je znatno više prostora bilo namijenjeno nacionalnoj povijesti.¹⁹ Na temelju tako izmijenjenih planova Ministarstvo prosvjete pripremlilo je dva nova udžbenika za prvi (1949) i drugi razred gimnazije (1950) koje je napisao Vladimir Babić.²⁰ Babićev udžbenik iz 1949. tako je postao prvi poslijeratni pokušaj da se za školske potrebe detaljnije prikaže hrvatska srednjovjekovna povijest, i to u vremenu kada se već jasno očekivalo da se takvi tekstovi pišu unutar interpretativnog okvira marksističko-lenjinističke teorije. No, to očigledno nije ostvario jer mu se u nekim analizama Agitpropa predbacivalo da „ima i nenaučnog postavljanja, na pr.: partija o porijeklu religije“. No, u vremenu kada je izrada domaćih udžbenika postala prioritetom iz političkih razloga, mnogim se slabostima i nedostacima moglo progledati kroz prste, pa je tako u analizi Agitpropa konstatirano da ovaj udžbenik ipak „znači pozitivnu tekovinu utoliko, što će poslužiti kao baza za diskusiju“.²¹

U međuvremenu je u siječnju 1949, na inicijativu Ministarstva za nauku i kulturu Vlade FNRJ, osnovana komisija povjesničara „za izradu udžbenika istorije naših naroda za srednje škole“ na čelu s Mitrom Mitrović Đilas, ministricom prosvjete NR Srbije.²² Da je riječ o projektu osmišljenom na najvišoj razini, moguće u Politbirou CK KPJ, upućuje i programatski članak Milovana Đilasa *O nacionalnoj istoriji kao vaspitnom predmetu* koji je istovremeno s osnivanjem komisije objavljen u siječanjskom broju *Komunist*, glasila Centralnog komiteta KPJ.²³ U članku su izložene smjernice za „pisanje i predavanje nacionalne istorije“

¹⁶ Anto BABIĆ, *Istorija naroda Jugoslavije, I. dio*, Sarajevo 1946.

¹⁷ HR HDA 291, MPRO NRH, 23.2 Okružnice upućene školama, znanstvenim ustanovama, 1947., Popis odobrenih školskih knjiga, 12. 8. 1947. O ovoj je knjizi u siječnju 1949. oštru kritiku izrekao i Milovan Đilas („O nacionalnoj istoriji kao vaspitnom predmetu“, 59.-60.), pa možda u tome treba tražiti i razloge prestanka njezina izlaženja jer je 1948. objavljeno njezino posljednje izdanje.

¹⁸ HR HDA 1220 CK SKH, Agitprop, 7. Podaci o radu na području školstva – Zbirni izvještaji, 1949., Udžbenici

¹⁹ *Nastavni plan i program za gimnazije (od I. do VIII. razreda)*, Zagreb: Ministarstvo prosvjete Narodne Republike Hrvatske, 1948.

²⁰ Vladimir BABIĆ, *Povijest za V. razred sedmogodišnje škole i I. razred gimnazije*, Zagreb 1949.; *Povijest za VI. razred sedmogodišnje škole i II. razred gimnazije*, Zagreb 1950.

²¹ HR HDA 1220 CK SKH, Agitprop, 7. Podaci o radu na području školstva – Podaci Ministarstva prosvjete, 1949, Školske knjige i učila.

²² HR HDA 291, MPRO NRH, 1.1 Urudžbirani spisi Kabineta ministra, dopis Ministarstva za nauku i kulturu Vlade FNRJ Ministarstvu prosvjete NRH o osnivanju komisije za izradu udžbenika povijesti za srednje škole, 19. 1. 1949.

²³ Milovan ĐILAS, „O nacionalnoj istoriji kao vaspitnom predmetu“, *Komunist*, 3/1949., br. 1, 57-82. Članak je potom tiskan kao zasebna knjižica u „Biblioteci prosvjetnog radnika“ i služio je kao materijal na seminarima za stručno usavršavanje nastavnika.

na temelju dijalektičkog i historijskog materijalizma, a izrada udžbenika nacionalne povijesti jasno je smještena u okvir trenutačnih političkih potreba KPJ, odnosno kao „neophodna potreba ideološke borbe naše Partije [...] protiv pokušaja negiranja istorije naših naroda, njihove borbe i njihove sposobnosti za život, koja se vrši u SSSR-u“.²⁴ Članovi komisije bili su povjesničari iz svih republika: Mihailo Dinić, Jorjo Tadić, Ivan Božić, Nikola Vučo, Dragoslav Janković i Dušan Perović iz Beograda (Srbija), Jaroslav Šidak (Hrvatska), Fran Zwitter, Bogo Grafenauer, Ferdo Gestrin (Slovenija), Anto Babić (Bosna i Hercegovina), Jagoš Jovanović (Crna Gora), i Ljuben Lape (Makedonija).²⁵ U prvoj godini je u radu komisije sudjelovao i Boris Zihel. Osim Šidaka, u centralnoj komisiji je od hrvatskih članova bio u početku predviđen i Miroslav Brandt, asistent Historijskog instituta JAZU i član partije, no on je u konačnici otpao zbog protivljenja samog Šidaka koji je smatrao da ovom netom diplomiranom profesoru povijesti predstoji još dosta stručnog usavršavanja prije no što mu se može povjeriti posao urednika ili suradnika na ovako odgovornom projektu.²⁶

Kada je savezna komisija započela s radom, pred njom je bio jasan zadatak izrade srednjoškolskog udžbenika koji se temeljio na programu za osmi razred gimnazije, djela koje je, prema Jaroslavu Šidaku, trebalo imati „u prvom redu odgojnu a onda znanstvenu zadaću“.²⁷ No već tijekom 1949. godine (prema Šidaku, nakon otprilike šest mjeseci rada) prevladalo je mišljenje da konačni rezultat rada komisije treba biti „pregled povijesti naroda Jugoslavije“, priručnik koji bi bio namijenjen nastavnicima, priređivačima srednjoškolskih udžbenika, pa i širem krugu čitatelja.²⁸ Prema Bogi Grafenaueru, jednom od članova uže redakcije drugog dijela, time se obim rada bitno proširio, a tekst je izgubio ne samo udžbenički, nego i „poluzvanični karakter“ te postao produkt jednog „kolektiva naučnih radnika“.²⁹ U početku su planirane ukupno četiri knjige: prva je knjiga trebala obuhvaćati razdoblje do početka 16. stoljeća, druga knjiga od 16. do 18. stoljeća, treća razdoblje 19. i početka 20. stoljeća, a četvrta razdoblje nakon 1918. godine. Na kraju su dovršena samo dva dijela: prvi dio objavljen je 1953, a drugi dio, *Historija naroda Jugoslavije II*, 1959. godine.³⁰

Za sastavljanje prikaza hrvatske povijesti bila je zadužena hrvatska potkomisija čiji su članovi trebali sastaviti prikaze pojedinih razdoblja: Miho Barada (razdoblje od doseljenja do kraja 12. stoljeća), Jaroslav Šidak (14. i 15. st.), Vladimir Babić (16, 17. i 18. st.), Vaso Bogdanov (od početka 19. st. do 1918), dok su za prikaz 13. stoljeća naknadno angažirani Marko Kostrenčić i Nada Klaić. U radu potkomisije od početka su sudjelovali Miljenko Protega i Oleg Mandić, kasnije se pridružio i Grga Novak, dok su u diskusijama koje je potkomisija povremeno organizirala sudjelovali su i Miroslav Brandt, Rudolf Bićanić, Marko Kostrenčić i Marijan Horvat.³¹ No, Baradin tekst je u prosincu 1949. odbacila središ-

²⁴ Isto, 28.

²⁵ *Historija naroda Jugoslavije I*, Zagreb 1953., Predgovor, v.

²⁶ HR HDA 291, MPRO NRH, 1.1 Urudžbirani spisi Kabineta ministra, dopis Ministarstva za nauku i kulturi Vlade FNRJ Ministarstvu prosvjete NRH o osnivanju komisije za izradu udžbenika povijesti za srednje škole, 19. 1. 1949; HR HDA 1783, Osobni fond Jaroslava Šidaka, korespondencija s Mitrom Mitrović, 1949.

²⁷ HR HDA 1783, Osobni fond Jaroslava Šidaka, kutija 3, Zapisnik radnog sastanka Povijesnog društva Hrvatske 16. o. m. (veljača 1950).

²⁸ Isto. Također vidi izlaganje Jaroslava Šidaka na diskusiji o *Historiji naroda Jugoslavije* održanoj 17. 10. 1953. u Debatnom klubu časopisa *Nova misao*: Jaroslav ŠIDAK, „Diskusija o ‚Istoriji naroda Jugoslavije‘“, *Nova misao*, 1/1953., br. 11., 787.

²⁹ Bogo GRAFENAUER, „Povodom drugog sveska ‚Historije naroda Jugoslavije‘“, *Historijski pregled*, 6/1960., br. 3-4, 157.-180.

³⁰ *Historija naroda Jugoslavije II*, Zagreb 1959.

³¹ HR HDA 1783, Osobni fond Jaroslava Šidaka, Zapisnik radnog sastanka Povijesnog društva Hrvatske, 16. 2. 1950.

nja komisija u Beogradu, uz obrazloženje da njegova koncepcija „nije materijalistička“ te da previše naglašava hrvatske posebnosti. Tada je u hrvatskoj potkomisiji odlučeno da se izrada tog dijela teksta povjeri Vladimiru Babiću, odnosno da se kao osnova za raspravu prihvati tekst iz spomenutog Babićeva udžbenika za I. razred gimnazije objavljenog 1949. godine. S obzirom da je time ovaj doskorašnji državni činovnik, a tada profesor više pedagoške škole, zakoračio na područje koje su profesionalni povjesničari s fakulteta smatrali svojom neprikosnovenom domenom, ovaj je udžbenički tekst postao predmetom žučne rasprave u hrvatskoj potkomisiji i u Povijesnom društvu Hrvatske, tim više što se ni Babićev tekst nije odlikovao tumačenjima i prikazima utemeljenima na historijskom materijalizmu. Radilo se, naime, o klasičnoj pripovijesti o vladarima i ratovima u kojoj se doista ne vide „mase“ ni, kao što je u raspravi u nekoliko navrata prilično zajedljivo naglasio Barada, „proizvodne snage i proizvodni odnosi“. Babić je na kraju, uz izdašnu pomoć drugih članova komisije, ipak napisao i potpisao taj dio teksta o hrvatskoj povijesti, iako po koncepciji drugačijoj od one u njegovom udžbeniku, dok se Barada povukao iz rada na *Historiji naroda Jugoslavije*.³²

Iako *Historija naroda Jugoslavije* na kraju nije postala srednjoškolskim udžbenikom, ipak je znatno utjecala na daljnje oblikovanje udžbenika i programa povijesti: to se prvenstveno odnosilo na njezin interpretativni okvir, periodizaciju i koncepciju pisanja povijesti „naših naroda“. *Historija naroda Jugoslavije* trebala je, kao što stoji u Predgovoru prvog dijela, biti „prvi opsežniji pokušaj tumačenja naše prošlosti na temelju historijskog materijalizma“,³³ no koliko se u tome uspjelo dvojili su i sami suradnici. U diskusiji o prvom dijelu knjige koju je u studenom 1953. organizirao časopis *Nova misao*, Jaroslav Šidak, član uže redakcije koja je radila na završnom uređivanju i ujednačavanju teksta, istaknuo je da „za nas je bilo već izvanredno mnogo kad smo mogli da damo istoriju sa što je moguće više podataka iz ekonomskog razvoja i da uopšte postavimo neku osnovnu razvojnu liniju, jer to dosada nije rađeno ni u jednoj našoj istoriji.“³⁴ Više sudionika ove debate konstatiralo je kako je u knjizi politička povijest i dalje dominantna (Vasa Čubrilović) te da prevladava pozitivistički pristup koji isključuje teoriju (Milovan Đilas). Dušan Perović, jedan od članova redakcijske komisije, podsjetio je kako je mnogo toga ovisilo o stupnju razvitka dosadašnje historiografije koji je ocijenio kao „neujednačen“. ³⁵ No, za Rodoljuba Čolakovića, predsjednika Savjeta za prosvjetu, nauku i kulturu, ovo je djelo bilo „korak napred“ prvenstveno iz praktičnih razloga – rezultat rada bila je knjiga „na osnovu koje se može izraditi udžbenik za naše srednje škole“. ³⁶ Prema njoj su potom u Hrvatskoj izrađeni srednjoškolski udžbenici za više razrede gimnazije u koje je doista uneseno više sadržaja iz društvene i ekonomske,

³² Isto. Također: Arhiv FF – Arhiv PDH, 1 Zapisnici PDH 1947 – 1952, dokumenti Zapisnik Glavne godišnje skupštine PDH, 5. 3. 1950; Zapisnik II. sjednice Upravnog odbora PDH, 29. 4. 1950; Zapisnik VI. sjednice Upravnog odbora PDH, 20. 5. 1950; Zapisnik 7. sjednice Upravnog odbora PDH, 4. 9. 1950; Zapisnik glavne godišnje skupštine PDH, 6. 5. 1951. O autorima pojedinim tekstovima vidi: *Historija naroda Jugoslavije I*, Predgovor, vii-xi.

³³ *Historija naroda Jugoslavije I*, Predgovor, v.

³⁴ „Diskusija o ‘Istoriji naroda Jugoslavije’“, 788.-789. Pojedini istraživači hrvatske historiografije ističu kako je ideja o ekonomskoj bazi društvenog razvoja u konačnici učinila da poslijeratni povjesničari posvete više pozornosti dotad gotovo posve zanemarenom polju ekonomske povijesti, što je značilo korak prema modernizaciji hrvatske historiografije koja je, ukupno uzevši, i dalje ostala tradicionalno pozitivistička. Vidi: Neven BUDAK, „Post-socialist Historiography in Croatia since 1990“, (*Re)Writing History – Historiography in Southeast Europe after Socialism*, (ur. Ulf Brunnbauer), Münster 2004., 129.

³⁵ Isto, 761., 767., 774.

³⁶ „Diskusija o ‘Istoriji naroda Jugoslavije’“, 794.

pa i kulturne povijesti, što je predstavljalo određeni odmak od povijesti vladara i dinastija koja je dominirala u starijim udžbenicima.³⁷

Drugo važno pitanje koje je osobito utjecalo na udžbenike i programe povijesti bilo je pitanje periodizacije i s njom povezane terminologije. Upravo je uklapanje povijesti južnoslavenskih naroda u marksističku shemu koja je navodno trebala biti primjenjiva na cjelokupni razvoj ljudskog društva bio jedan od središnjih problema u pisanju *Historije naroda Jugoslavije*. Kao što je na jednom od sastanaka prigodom izrade knjige izjavio Rudolf Bićanić, „ako mi pitanje periodizacije odredimo pravilno, t.j. kada jedna formacija prestaje a kada druga nastaje, mi smo onda dobili kičmu“.³⁸ S obzirom da je periodizacija temeljena na smjeni društveno-ekonomskih formacija bila je zapravo najjednostavniji način da se pokaže marksističko poimanje prošlosti, upravo je u ovom aspektu tumačenje prošlosti temeljeno na historijskom materijalizmu ponajviše došlo do izražaja. Tako je prva knjiga *Historije naroda Jugoslavije* obuhvaćala „osim kraćeg pregleda prvobitnog društva i robovlasničkog poretka na teritoriju naše zemlje, periodu raspadanja rodovskih odnosa i postanka klasnog društva i periodu ranoga i razvijenoga feudalizma“, a druga knjiga „periodu opadanja feudalnih odnosa i pojavljivanja elemenata kapitalističkog načina proizvodnje i građanskog društva“. Dvije knjige koje nikada nisu napisane trebale su obuhvatiti „periodu razvitka i utvrđivanja kapitalističkih odnosa i jačanja nacionalnih pokreta jugoslavenskih naroda“ te „doba stare Jugoslavije, Narodnooslobodilački rat i Narodnu revoluciju i socijalističku izgradnju naše zemlje“.³⁹ Ova je periodizacija, kao i pripadajuća joj terminologija, ušla već u programe povijesti iz 1950. i 1951. godine, a potom i u udžbenike povijesti koji su nastali u 1950-ima.⁴⁰ Ovakva se terminologija zadržala još u udžbenicima koji su nastali u 1960-ima, no napuštena je već u udžbenicima iz 1970-ih, u kojima je ponovo uvedena podjela na velika povijesna razdoblja, odnosno *prastaro doba*, *stari vijek*, *srednji vijek*, *novi vijek* i *najnovije doba*. No, istovremeno nije napušten i njezin smisao jer su se ova razdoblja izjednačavala s odgovarajućim društvenim formacijama.⁴¹ Tako je ostalo i u posljednjoj generaciji socijalističkih udžbenika nastalih u 1980-ima, pa čak i u prvoj generaciji „inoviranih“ udžbenika iz 1991. godine – periodizacija po društvenim formacijama definitivno je napuštena tek u promjenama udžbenika 1992. godine.⁴²

Treće pitanje koje se pojavilo u raspravama o *Historiji naroda Jugoslavije*, a koje je utjecalo na oblikovanje udžbenika i programa povijesti, bilo je pitanje koncepcije same knjige, odnosno mjesta koje su u njoj trebale imati historije konstitutivnih naroda Jugoslavije. *Historija naroda Jugoslavije* trebala se odmaknuti od predratnih prikaza koji su se temeljili na integralnom jugoslavenstvu i dati zaseban i cjelovit prikaz povijesti svakog pojedinog naroda. U diskusiji u Debatnom klubu *Nove misli*, Dušan Perović je rekao da su članovi

³⁷ Olga SALZER, *Povijest naroda Jugoslavije (do 1526): za više razrede gimnazije*, Zagreb 1955.; Mirko ŽEŽELJ, *Povijest naroda Jugoslavije od XVI. do XVIII. stoljeća: priručnik za II. razred gimnazije*, Zagreb 1960.

³⁸ HR HDA 1783, Osobni fond Jaroslava Šidaka, Zapisnik radnog sastanka Povijesnog društva, 16. 2. 1950; Nastavak diskusije historičara o knjizi profesora Babića održan u prostorijama rektorata 30. 3. 1950.

³⁹ *Historija naroda Jugoslavije I*, Predgovor, v-vi

⁴⁰ *Nastavni plan i program za osmogodišnje škole i niže razrede gimnazije, osnovne škole i produžne tečajeve*, Zagreb: Ministarstvo prosvjete Narodne Republike Hrvatske, 1950., 25-31; *Nastavni plan i program za osmogodišnje škole i niže razrede gimnazija*, Zagreb: Ministarstvo prosvjete Narodne Republike Hrvatske, 1951, 60.-79.

⁴¹ Blagota DRAŠKOVIĆ, Ivo MAKEK, *Narodi u prostoru i vremenu 1. Udžbenik povijesti za V razred osnovne škole*, Zagreb 1972., 9.

⁴² O tome više u: Snježana KOREN, „Slike nacionalne povijesti u hrvatskim udžbenicima povijesti uoči i nakon raspada Jugoslavije“, *Historijski zbornik*, 60/2007., 247.-292.

redakcije, razrađujući plan rada, imali na umu – očigledno kao negativne primjere – predratne školske programe, školske udžbenike i *Istoriju Jugoslavije* Vladimira Ćorovića (koju na isti način apostrofira Đilas u svojem članku). Kao prvo, htjeli su izbjeći da se uzimaju u obzir samo oni momenti u kojima se pojedini narod pojavljuje kao „samostalna politička jedinica“, pa su u prikazu uvijek uzimali u obzir i „elemente razvitka društva i države u čijem se sklopu oni razvijaju“, što je naročito došlo do izražaja u prikazu makedonske i slovenske povijesti. Drugo, htjeli su izbjeći da se brojnost pojedinog naroda uzima kao mjerilo za određivanje njegove zastupljenosti u tim historijama. Konačno, htjeli su izbjeći da se povijest jugoslavenskih naroda prikazuje kao „jedna jedinstvena celina, jedna nacija“, u čemu su vidjeli odraz ideologije jugoslavenskog unitarizma, pa je zato plan komisije predviđao „obrađivanje historije svakog naroda pojedinačno u granicama historijskih razdoblja usvojene periodizacije“.⁴³

No, odluke o pojedinim pitanjima očigledno su podizale tenzije unutar redakcijske komisije, pa u svojem izlaganju u *Novoj misli* Perović nije mogao sakriti da su se diskusiji „javljali momenti koji ukazuju da se nije oslobodilo svih tih starih natruha nacionalizma“.⁴⁴ U takva je problematična mjesta spadalo, primjerice, pitanje od kada je moguće govoriti o posebnim historijama pojedinih naroda (što je osobito došlo do izražaja u prikazu povijesti Bosne) ili gdje treba uvrstiti prikaz povijesti Zete ili Dubrovnika. Prvobitni tekst o povijesti Bosne započinjao je s Travunijom i Zahumljem (kao uostalom i u nekoliko godina mlađem udžbeniku Ante Babića gdje se sustavno govori o „Bosni i Humskoj zemlji“⁴⁵), no to je kasnije promijenjeno, pa je u konačnoj verziji prikaz povijesti Bosne započinjao s 12. stoljećem. Kod prikaza povijesti Zete „postojale su tendencije da se uzima geografski moment kao polazna točka u prikazivanju crnogorskog istoriskog razvitka“, no na kraju je prihvaćeno gledište da se čitava Zeta prikaže u sklopu srpskih ranosrednjovjekovnih država. Zatim, pitanje „oko koga se vodila velika diskusija“ i „čega se nismo mogli otresti“ bilo je pitanje o srpstvu ili hrvatstvu „primorskih oblasti“ Travunije, Zahumlja i Neretljanske oblasti. Pritom se s jedne strane isticalo srpstvo ovih oblasti pozivanjem na Konstantina Porfirogeneta, a s druge strane inzistiralo na pojmu Crvene Hrvatske prema Ljetopisu popa Dukljanina. Na kraju je u *Historiju naroda Jugoslavije* ušla konstatacija o Travuniji, Zahumlju i Neretljanskoj oblasti kao srpskim zemljama (poglavlje o srpskim zemljama, str. 245), dok se u poglavlju o hrvatskim zemljama isticalo kako je Neretljanska oblast ubrzo postala samostalna i od druge polovice 11. stoljeća sve se tješnje povezivala s Hrvatskom (poglavlje o hrvatskim zemljama, str. 177). Slična se rasprava vodila i o Dubrovniku, koji je na kraju prikazan u zasebnom poglavlju koje je napisao Jorjo Tadić. Makedonska povijest je za razdoblje „ranog feudalizma“ prikazana zasebno, a u razdoblju „razvijenog feudalizma“ u sklopu države Nemanjića, no postavilo se pitanje razgraničenja između srpske i makedonske umjetnosti, što je na kraju riješeno kompromisom: izvjesni umjetnički spomenici citirali su se i u tekstu koji govori o makedonskoj i u tekstu koji govori o srpskoj umjetnosti.⁴⁶

Ova su rješenja potom ušla u udžbenike i programe povijesti, no njihov je razvoj u 1950-ima bio proturječan. S jedne strane, u programima i udžbenicima nastojale su se naglasiti simetrije i paralele u razvoju svih južnoslavenskih naroda, a osobito istovjetnost njihovih

⁴³ *Historija naroda Jugoslavije I*, Predgovor, vi. Usp. također: ĐILAS, *O nacionalnoj istoriji*, 11.

⁴⁴ „Diskusija o ‘Istoriji naroda Jugoslavije’“, 762.

⁴⁵ A. BABIĆ, *Istorija naroda Jugoslavije*, 64.

⁴⁶ „Diskusija o ‘Istoriji naroda Jugoslavije’“, 762.-763.

povijesnih iskustava. Sličnosti su se pronalazile u „slobodarskim tradicijama“ Južnih Slavena, u stalnoj ugroženosti od „stranih zavojevača“, „vjekovnoj borbi za slobodu“ i u stagnaciji i zaostajanju koja je prikazivana kao posljedica „potpadanja pod tuđinsku vlast“ (Osman-skog Carstva, Habsburgovaca, Venecije). Tumačenje povijesti Južnih Slavena tako se temeljilo na isticanju njihove zajedničke povijesne sudbine malih naroda koje stalno ugrožavaju velike slike i susjedni narodi, a ovakva je fabrikacija sjećanja na stvarnu ili zamišljenu ugroženost u prošlosti trebala dovesti do spoznaje o potrebi međusobne povezanosti u borbi protiv strane dominacije, kao i o nužnosti ujedinjenja u zajedničku državu.

S druge strane, u udžbeničkim prikazima pojedinih tema jasno su se iskazivale razlike u tumačenjima koje su se pojavile i prilikom pisanja *Historije naroda Jugoslavije*. Ovdje ćemo navesti samo nekoliko najtipičnijih primjera. U srpskim i crnogorskim udžbenicima su se Travunija, Neretvanska oblast i Zahumlje redovito prikazivale kao srpske zemlje, dok se u hrvatskim udžbenicima isticalo kako su ta područja naselila i hrvatska i srpska plemena.⁴⁷ Dok su se u srpskim i crnogorskim udžbenicima su se Raška i Zeta prikazivale kao dva centra u kojima se stvarala srpska država, u pojedinim hrvatskim i bosanskohercegovačkim udžbenicima o Zeti i Duklji se govorilo kao o „slavenskoj zemlji“.⁴⁸ Iako su prikazi povijesti srednjovjekovnog Dubrovnika uglavnom bili slični u udžbenicima svih republika, znakovite razlike iskazivale su se u smještaju poglavlja o Dubrovniku unutar pojedinih udžbenika. Dok je u srpskim, crnogorskim i slovenskim udžbenicima poglavlje o Dubrovniku slijedilo nakon prikaza povijesti svih južnoslavenskih naroda, većina hrvatskih autora pronalazila je način da ga nekako „uklopi“ u hrvatsku povijest: poglavlje o srednjovjekovnom Dubrovniku redovito bi slijedilo iza poglavlja o Hrvatskoj, a prije onih o Raškoj ili Srbiji, ili su nakon zasebnih dubrovačkih poglavlja slijedila poglavlja o hrvatskoj kulturi.⁴⁹ Razlike su se osobito očitovale u prikazu Vojne krajine: dok se u hrvatskim udžbenicima iz 1950-ih upadljivo izbjegava spomenuti etnička pripadnost naseljenika u Vojnoj krajini (o naseljenicima u Vojnoj krajini govori se samo kao o „prebjezima s turske strane“ ili „krajšnicima“), u srpskom udžbeniku oni su jasno naznačeni kao etnički Srbi koji su naselili područje Like, Krbave i Slavonije. Nadalje, dok se u hrvatskom udžbeniku se inzistira na tome da je Vojna krajina integralni dio Hrvatske koji je odlukama Bečkog dvora istrgnut ispod vlasti bana i Sabora („tako je jedno veliko područje otrgnuto od Hrvatske“), u srpskom udžbeniku se naglašavalo da Vojna krajina nikad nije potpadala pod vlast Hrvatskog sabora i bana, a hrvatskim plemićima i katoličkoj crkvi dodijeljena je uloga negativaca koji su „dugo i uporno radili na tome da Krajina bude priključena Hrvatskoj i Slavoniji“ kako bi „mogli da obnove feudalne odnose i na taj način da povećaju i svoje prihode“.⁵⁰ Tako su udžbenici povije-

⁴⁷ Karmen MALI, Olga SALZER, *Povijest za VI. razred narodne osmogodišnje škole i II. razred gimnazije*, Zagreb 1954., 16.; Đuro MRVALJEVIĆ, Vukašin RADONJIĆ, Dragomir PETROVIĆ, *Istorija naroda Jugoslavije do 1848. godine do danas. Za VII razred osmogodišnje škole (sa istoriskom čitankom)*, drugo izdanje, Cetinje 1958., 34.; Ljubica ČUBRILOVIĆ, Smilja ŽIVKOVIĆ, Momčilo POPOVIĆ, *Istorija za VI razred osmogodišnje škole i II razred gimnazije*, četvrto, izmenjeno i dopunjeno izdanje, Beograd 1955., 133.

⁴⁸ MRVALJEVIĆ et al., *Istorija naroda Jugoslavije*, 32.-34.; ČUBRILOVIĆ et al., *Istorija za VI. razred*, 133.; Karmen MALI, Olga SALZER, *Prošlost i sadašnjost II: za VI. razred osmogodišnje škole*, Zagreb 1958., 15., 59.; Fuad SLIPIČEVIĆ, *Istorija naroda Federativne Narodne Republike Jugoslavije sa osnovima opšte istorije. I dio (stari i srednji vijek)*, Sarajevo 1958., 176.

⁴⁹ K. MALI, O. SALZER, *Prošlost i sadašnjost II*, 46., 106.; Miodrag RAJIČIĆ, Dragutin PRLJEVIĆ, Gojko SOLARIĆ, *Istorija za VII razred osmogodišnje škole*, Beograd 1957., 43.-47.

⁵⁰ Olga SALZER, *Povijest za VII. razred osnovne škole*, sedmo izdanje, Zagreb 1960., 61.-62.; RAJAČIĆ et al., *Istorija za VII razred*, 162.

sti bili jedan od indikatora širih društvenih kretanja: iza fasade *bratstva i jedinstva* koje se isticalo kao jedan od ključnih ciljeva nastave povijesti u svim republičkim programima, u udžbeničkim prikazima su već i prije poznatih rasprava u historiografiji početkom 1960-ih na površinu ponovo izbijale nacionalne suprotnosti i međunacionalne tenzije koje će od kraja 1950-ih postati jedno od središnjih političkih pitanja u Jugoslaviji.

GESCHICHTSPOLITIK UND GESCHICHTSBÜCHER: NATIONALE GESCHICHTSSCHREIBUNG 1945–1955

Zusammenfassung: Die Gestaltung von nationalen Geschichtsbüchern war eine der zentralen Fragen des Geschichtsunterrichts im ersten Nachkriegsjahrzehnt. Mit dieser Frage beschäftigte sich die Administration sowohl in einzelnen jugoslawischen Teilrepubliken als auch auf der Bundesebene. Da bei den Gestaltungsprozessen verschiedene Themen ans Licht kamen, z. B. internationale Beziehungen, der Konflikt mit der UdSSR und die Bemühungen, eine materialistische Interpretation der Geschichte zu bieten, waren sie ein guter Indikator für die weitgehenden sozialpolitischen Entwicklungen. Die Gestaltung von Lehrbüchern wurde von vielen Faktoren beeinflusst. Die Lehrbücher waren gedacht als eines der wichtigsten Instrumente, die eine gleichzeitige Ausbildung aller Schüler in gleicher Weise und im gleichen Geiste gewährleisteten. Angesichts der Tatsache, dass die Texte in Lehrbüchern Pflichtinhalte und offizielle Vergangenheitsinterpretationen vermittelten, wurden sie als eines der wichtigsten Instrumente zur Orientierung von Lehrern betrachtet. Daher reflektierte sich bei der Gestaltung von Geschichtsbüchern die offizielle Staatspolitik, die von verschiedenen internen und externen Faktoren beeinflusst worden war.

Schlüsselwörter: Geschichtspolitik, Geschichtsbücher, Geschichtsschreibung (Historiographie), Nationalgeschichte

Literatura

Aleida ASSMAN, *Rad na nacionalnom pamćenju: kratka istorija nemačke ideje obrazovanja*, Beograd 2002.

Anto BABIĆ, *Istorija naroda Jugoslavije, I. dio*, Sarajevo 1946.

Neven BUDAK, „Post-socialist Historiography in Croatia since 1990“, *(Re)Writing History – Historiography in Southeast Europe after Socialism*, (ur. Ulf Brunnbauer), Münster 2004., 128.-164.

Branka DOKNIĆ, Milić F. PETROVIĆ, Ivan HOFMAN (prir.), *Kulturna politika Jugoslavije 1945-1952: zbornik dokumenata*, knjiga 1, Beograd 2009.

Milovan ĐILAS, „O nacionalnoj istoriji kao vaspitnom predmetu“, *Komunist*, 3/1949., br. 1, 57.-82.

Bogo GRAFENAUER, „Povodom drugog sveska ‚Historije naroda Jugoslavije‘“, *Historijski pregled*, 6/1960., br. 3-4, 157.-180.

Historija naroda Jugoslavije II, Zagreb 1959.

Historija naroda Jugoslavije I, Zagreb 1953.

Snježana KOREN, „Slike nacionalne povijesti u hrvatskim udžbenicima povijesti uoči i nakon raspada Jugoslavije“, *Historijski zbornik*, 60/2007., 247.-292.

Carol S. LILLY, *Power and Persuasion: Ideology and Rhetoric in Communist Yugoslavia*, Boulder 2001.

Radovan TEODOSIĆ, „Nastava istorije u osnovnoj školi“, *Savremena škola*, 3/1848., br. 2-3, 83.-90.

Jaroslav ŠIDAK, „Diskusija o ‚Istoriji naroda Jugoslavije‘“, *Nova misao*, 1/1953., br. 11.

Boris ZIHERL, „Zadaci našeg školstva i naučnih ustanova“, *Savremena škola*, 1/1946., br. 3, 152.

Arhivski fondovi

Hrvatski državni arhiv:

HR HDA 291, Ministarstvo prosvjete Narodne Republike Hrvatske 1945 – 1951.

HR HDA 207.2, Prosvjetni odjel ZAVNOH-a

HR HDA 1220 Centralni komitet Saveza komunista Hrvatske – Agitprop

HR HDA 1783, Osobni fond Jaroslava Šidaka

Arhiv Filozofskog fakulteta u Zagrebu:

Ostavština Jaroslava Šidaka

Arhiv Povijesnog društva Hrvatske

DESNIČINI SUSRETI
2009.
Zbornik radova

Uredili

Drago Roksandić
Magdalena Najbar-Agičić
Ivana Cvijović Javorina

 press

Filozofski fakultet u Zagrebu
Zagreb, 2011.

Biblioteka DESNIČINI SUSRETI

sv. 4

Nakladnik

Sveučilište u Zagrebu,
Filozofski fakultet,
Centar za komparativnohistorijske i interkulturalne studije
FF-press

Za nakladnika

Damir Boras

Uredili

Drago Roksandić
Magdalena Najbar-Agičić
Ivana Cvijović Javorina

Recenzent

Velimir Visković

*Tiskanje ove knjige potpomoglo je
Ministarstvo kulture Republike Hrvatske*

Fotografija na naslovnici

Vladan Desnica (iz fotodokumentacije dr. sc. Uroša Desnice)

Copyright © 2011., Filozofski fakultet, FF-press, Zagreb

ISBN 978-953-175-400-2

DESNIČINI SUSRETI 2009.

Zbornik radova

Drago Roksandić, Magdalena Najbar-Agičić, Ivana Cvijović Javorina (ur.)

Nakladnik

Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet

Zagreb, Ivana Lučića 3

tel. 01/6120-111; faks. 01/6156-879

e-mail: info@ffzg.hr

www.ffzg.unizg.hr

Izvršni urednik

Boris Bui

Grafička oprema

Ivanka Čokol

Marko Maraković

Boris Bui

Lektura i izrada kazala

Jadranka Brnčić

Idejno rješenje naslovnice

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje naslovnice

Ana Pojatina

Tisak i uvez

Tiskara Zelina d.d., Sveti Ivan Zelina

rujan 2011.

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne
knjižnice u Zagrebu pod brojem 777553.

CENTAR ZA KOMPARATIVNOHISTORIJSKE
I INTERKULTURNE STUDIJE

DESNIČINI SUSRETI
2009.

Zbornik radova

Uredili
DRAGO ROKSANDIĆ
MAGDALENA NAJBAR-AGIČIĆ
IVANA CVIJOVIĆ JAVORINA